

EL PAGAMENT DEL DELME
A LA PARRÒQUIA DE
SANT ESTEVE DE LA COSTA
DEL MONTSENY

*Cent cinquanta anys de conflictes entre els
rectors i els obtentors del benefici de
Sta. Magdalena d'Horsavinyà*

JOAN PORTALS I MARTÍ

EL TESTAMENT DEL RECTOR RAMON RUICH

Any 1665. La Costa del Montseny, una parròquia documentada ja l'any 862, situada a la conca alta de la Tordera, era el centre d'un extens territori muntanyós i boscós que comprenia també l'antiga parròquia de Santa Susanna. Un rector i un vicari –amb l'obligació de tenir una cavalleria per als desplaçaments servien una població dispersa en masies aïllades i mal comunicades per camins difícils.

El 21 de gener, a una cambra de la rectoria, Miquel Bosch, notari públic de la vila de Sant Celoni, rep el testament que davant seu atorga Ramon Ruich, prevere i rector des de l'any 1628.

El testament seria un dels tants que es conserven a l'arxiu parroquial –la gran majoria, però, atorgats davant el rector– però de la seva lectura se'n dedueixen algunes característiques que el fan destacar: la principal, el llarg memorial de les quantitats que R. Ruich assegura que se li deuen, que excedeix al que era habitual, i també la quantia dels llegats, certament important.

Ens fixarem en les seves dues parts, ben diferenciades:

A) El testament

«En nom de nostre S. Deu Jesuchrist y de la humil Verge Maria mare sua», Ramon Ruich declara ser fill de Ramon i Elisabeth, difunts, pagesos de Castelló de Farfanya (arxiprestat d'Ager).

Comença amb la fórmula habitual: *«estant detingut de malaltia corporal de la qual me tem morir, estant empero ab mon bon enteniment sana e integra memoria y ferma loquela fas y ordeno...»*.

Després d'encomanar l'ànima a Déu nomena marmessors Joan Almunia i Martirià Pagès, preveres, rectors de Sant Julià de Montseny i Sant Martí de Mosqueroles, respectivament, així com Joan Pla, també prevere, que resideix a la parròquia de la Costa en funcions de vicari.

Elegeix ser enterrat a la tomba o vas de Bernat Riera de Ciuret, propietari d'una de les cases importants de la parròquia, que tenia la sepultura dins l'església, al peu de l'altar major, com encara avui es pot veure. Assistiran deu preveres al seu enterrament així com al novenal i cap d'any «*als que s'haurà de donar la caritat acostumada*».

Seguint l'ordre formulari, després de demanar que siguin pagats els deutes i satisfetes les injúries, disposa que «*per repòs i quietut de la mia ànima i de las ànimes que jo som tingut y obligat... me sian instituidas y fundadas y tots anys perpetuament celebradas sinquanta y dos missas...*» i ordena als marmessors «*se servescan cobrar de la casa y mas Vilar de la dita parròquia*» (una altra de les cases antigues) les quantitats en efectiu i en cereals següents:

- Cent seixanta lliures de les quals li és deutor Antoni Vilar, segons rebut que consta en poder del notari Rafael Bonamich, del terme del Castell de Montclús, en l'any 1650.

- «Divuit quarteres de mestall segolós» que també li deu aquell.
- «Una quartera i mitja de forment de vigílies».
- Trenta-tres lliures per tres pensions de censals vençudes a raó de 11 lliures cadascuna que el citat fa cada any a l'església.

- Cent quaranta-dues lliures, segons consta en un debitori firmat pel senyor del mas l'any 1661.

- «Vuit quarters de mestall i cinc i mitja de forment» també degudes segons debitori firmat el mateix dia i any.

Totes les quantitats cobrades hauran de ser esmerçades «*en lloch tuto y segur a for de censal a rahó sou per lliura y consignat al Rector qui sera de la dita església lo que importaran las ditas cinquanta y dos missas a rahó sis sous per quiscuna*».

A més, sabent que sobraran rendes, ordena que es fundi una causa pia per a donzelles a maridar de la parròquia, entre les quals tindran preferència les filles de l'esmentat Mas Vilar, i després les donzelles més pobres de la parròquia «a coneguda del Rector», que en serà l'administrador.

Ens trobem davant d'un típic cas de finançament de misses aniversari mitjançant pensions censals. Els diners cobrats del propietari del Mas Vilar haurien de servir als marmessors per comprar rendes que permetessin el pagament dels aniversaris directament al rector, carregant la responsabilitat de la seva efecti-

vitat en el venedor de la pensió. El testador facilita ja els calculs: les misses s'hauran de pagar a 6 sous cadascuna i el censal es fixarà a l'interès del 5 % (a sou per lliura).

Suposant el cobrament de tot el pretès deute, hi hauran més rendes que permetran la fundació de la causa pia a què el rector es refereix.

Una observació: El deute d'Antoni Vilar és important i, a part de les 33 lliures per pensions de censals, la resta devia provenir de la manca de pagament del delme corresponent a diversos anys, que encara que s'havia de pagar en espècies, res no impedia al rector fer-se reconèixer com a deute el seu equivalent en diners. La documentació que examinarem més endavant avala aquesta hipòtesi.

Què era el delme? Es tractava d'un impost que cada any pagaven els fidels a l'església, consistent, teòricament, en la desena part de la seva producció agrícola i ramadera bruta. El delme es pagava en espècie, i constituïa la font de riquesa bàsica per a la sustentació del clergat i el manteniment del culte, a part del cobrament de pensions degudes per la fundació d'aniversaris i de les misses en sufragi dels difunts

Tornem al testament. Després de les disposicions per l'ànima (que no seran les úniques) el testador passa a fer la relació dels llegats, que com és sabut implicaven una adquisició de béns a títol particular i que normalment eren petites quantitats que tenien un valor de reconeixement d'afecte o record envers alguns familiars, obres de caritat, etc.

En aquest cas, el valor dels llegats és també considerable i s'aparta força del que és corrent en els molts testaments de l'època, inclosos els d'altres rectors de la Costa o de Montseny, conservats a l'arxiu parroquial. Vegem:

«Llego a dos filles de Fco. Pinyol, de la vila de Manarguens bisbat de Urgell, y de Isabel muller sua que nom recorden los noms de aquellas a quiscuna de ellas cent lliuras barc.

Item deix y llego al Hospital General de la Sta. Creu de Barcelona cinquanta lliuras barc.

Item deix y llego a Maria Salicrup, viuda, vuytanta lliuras.

Item deix y llego a Bernat Dalmau, fadri, pages de la dita parròquia vint y sinch lliuras barc.

Item vull y man que sian donadas y pagadas al Rev. Joan Pla, prevere y de present residint en dita iglésia de St. Esteve de la Costa, sexanta y sinch lliuras que jo li som debitor per la conducta li dono de exhercir lo carrech de vicari de dita iglésia volent que eix debit sia lo primer que sia pagat.

Item deix y llego al Ilm. Rev. Sr. lo Bisbe de Barcelona o al molt Rev. Sr. official o vicari general un morabatí valent 9 sous y quatre o lo just valor de aquell, per lo dret de superioritat».

Observem que el primer a cobrar ha de ser el seu vicari. També es recorda de l'Hospital de la Sta. Creu de Barcelona (citat en molts testaments) i de certes persones, algunes potser parents, i les altres segurament servidors (Maria Salicrup i Bernat Dalmau).

Tot això ens indica que el rector Ruich era una persona amb una relativa bona posició econòmica, potser deguda a circumstàncies familiars, o més aviat als ingressos provinents dels seus feligresos, ben segur superiors als que cent anys abans (1566) van obligar el bisbe Guillem Caçador a unir les parròquies de Sant Esteve de la Costa i Santa Susanna per la situació de pobresa en què es trobaven els respectius rectors. I, repetim, altres testaments de rectors posteriors denoten també una situació de pobresa, explicada en algun cas en les visites pastorals i en comunicacions d'algun rector al bisbe.

Per últim, el testador passa a fer el nomenament d'hereu, peça bàsica de tot testament, i més en temps en què la preservació de la integritat dels patrimonis pagesos era fonamental. En aquest i com en molts d'altres en què no hi ha successió directa, institueix hereu universal *«a nostre Sr. Deu Jesucrist i a la mia ànima, volent que tots mos bens sien venuts al encant públic per los dits marmessors meus y lo procehit de aquells juntament amb tots mos deutes que apareixeran en un memorial que se continuarà al peu del present testament ... vuy y man sia esmersat a for de censal a rahó sou per lliura en lloc tuto y segur y pagat tot lo demunt dit y feta dita fundació de missas vuy y man que del que restarà me sien fundadas missas aniversaris o altres pios sufragis en la dita iglesia...»*.

El final del testament conté les fórmules habituals i ens informa que el testament està fet en una cambra de la rectoria i en són testimonis Joan Lleget, pagès, de Sant Celoni, i Joan Pujol, sastre, de la Costa.

B) El memorial de deutes

La segona part del document conté la llarga relació dels *«dèbits que sem deuen a mi Ramon Ruich prevere y Rector...»*.

Inicien la llista Jacint i Antoni Pont, pare i fill, de Sant Esteve de Palautordera, amb un deute de 53 lliures i de 50 quarteres de mestall *«a tornar en espècia o lo just valor de aquell»*.

Continua Jacint Vilar, de la Costa, amb dues quarteres de mestall *«pagadoras a les messes vinents»*.

Figuren a la relació la pràctica totalitat dels pagesos «senyors útils i propietaris» de la parròquia de Sant Esteve de la Costa del Montseny: En Baiés, l'Illa del Pont, Canyelles, Viladecans, Puigdevall, Bernat Pasqual, Joan Recolons, Pere Ginesta, Esteve Salicrup, Bernat Malvet, Bernat Riera de Ciuret..., tots

els quals deuen quantitats importants de diners, com les 200 lliures de Bernat Riera, les 115 lliures de Canyelles o les 80 d'Illa del Pont.

Al costat d'aquestes quantitats, s'indiquen els deutes en espècie, que inclouen un cert nombre de quarteres de blat, bé sigui forment a mestall, segolós o ordiós.

Al memorial hi trobem també els propietaris de la banda de Santa Susanna, amb uns deutes normalment inferiors, corresponents a la menor superfície de les seves explotacions en un terreny menys artigat i més boscós. Hi ha l'Antoni Tarrer, en Roca, en Masjoan, en Bausell de Vallmanya, el masover del Samon, etc., amb la particularitat que el seu deute hi apareix sempre en espècie i no hi figuren quantitats en diners.

A la llista trobem també un personatge important, Aleix de Fluvià, senyor de la domus de Palau o de Sant Cebrià a Sant Esteve de Palautordera, que és deutor, segons el testador, de dues lliures i divuit sous, a més de 6 quaters de mestall, cinc de segolós i una d'ordiós. De Sant Esteve són també, a més dels ja citats Jacint i Antoni Pont, en Calls, en Terrades, en Josep Corney, en Donadeu i na Rosella (viuda).

Altres pagesos que hi figuren són de Sant Pere de Vilamajor (en Parera, en Gual, en Surell), de Montseny (en Riera Moliner), de Sant Celoni (Ramon Alsina) o de Campins (Rovira).

Església de Sant Esteve de la Costa (Foto: J. Portals)

Entre els deutors hi ha el benefici de Sta. Magdalena d'Horsavinyà, del qual després parlarem, per 16 lliures i 10 sous.

Només hi ha dues excepcions en el memorial. El rector reconeix que té dos deutes: a l'ermità de Sant Elies li deu quatre quarteres de forment i «*vull que sia pagat lo valor de ella*», i al Sr. Dr. Mas li deu sis lliures i quatre sous.

Quin significat té aquesta relació? És casualitat que els pagesos principals de la parròquia, titulars de les explotacions més extenses, siguin els majors deutors del rector? Per què hi figuren alguns propietaris de Sant Esteve de Palautordera? Què és el benefici de Sta. Magdalena d'Horsavinyà?

La resposta a la majoria de preguntes la trobarem a l'inventari de processos de l'Arxiu Diocesà de Girona i al volum 9 de les dotalties de beneficis del mateix Arxiu Diocesà, mentre que el fet d'incloure a la relació alguns propietaris de Sant Esteve de Palautordera és degut al fet que antics límits de la Costa comprenien les masies més allunyades del poble de Sant Esteve en direcció NO. Tal és el cas de can Donadeu, can Terrades, can Calls, etc.

Abans, però, veurem altres testaments d'aquells anys, que coincideixen amb el rector Ruich, pel que fa al tema del deute.

ALTRES TESTAMENTS

Repasant la col·lecció de testaments de l'arxiu parroquial, en trobem tres, atorgats per pagesos de la Costa davant el rector Ramon Ruich, en què es fa referència també a deutes envers aquest.

L'any 1652, Bernat Canyelles, pagès i propietari del mas Canyelles, reconeix deure al rector quatre quarteres de mestall, a raó de 8 lliures per quartera, i dotze vuitens de civada, a raó de 6 lliures.

El 1657, al molí de Viladecans, Antoni Baiés, en el seu testament, ordena al seu hereu que pagui al rector 3 quarteres de blat.

I el 1659 Francesc Masjoan, pagès de Sta. Susanna, reconeix deure al rector Ruich 10 quarteres de blat, set de sègol i tres de mestall, a més d'una quartera de blat a Fra Segimon, ermità de Sant Elies.

Aquests deutes en espècie no podrien correspondre més que a pagaments del delme, ja que no hi ha referència a cap altre concepte (pensions, aniversaris, etc.). El capítol següent ens confirmarà la hipòtesi.

La documentació parroquial i la referent a processos i dotalties de l'Arxiu Diocesà de Girona ens permetrà conèixer què hi havia darrera aquests deutes, dels quals el rector tenia interès a evitar que els seus successors perdessin la constància.

Dissimulada cap al final de la llista, hi ha la referència clau: El benefici de Santa Magdalena.

Primer estudiarem els processos judicials en què van estar involucrats els seus beneficiats, per acabar veient-ne el seu origen i contingut.

ELS PROCESSOS JUDICIALS

A l'inventari de processos de l'Arxiu Diocesà de Girona i al mateix arxiu parroquial, com hem dit, es troben referències concretes a la sèrie de processos que, en relació amb el cobrament del delme del terme de Sant Esteve de la Costa, van tenir lloc durant més d'un segle.

Molts van ser els procediments judicials que es van instar els diferents rectors i els titulars del benefici de Santa Magdalena, instituït a Santa Eulàlia d'Horsavinyà. Pel que diuen aquests processos, el benefici esmentat concedia al seu titular el dret de cobrar la dècima part de tots els fruits produïts dins els límits de la parròquia de la Costa. Sense entrar de moment en l'origen d'aquest benefici, farem un breu repàs d'aquestes discussions que durant tants anys van tenir per escenari diversos tribunals del país, fins a arribar a la mateixa Rota de Roma.

El primer procediment que coneixem va instar-se davant el Tribunal Eclesiàstic de la diòcesi de Barcelona i va acabar amb una sentència datada el 4 d'agost del 1636, que donà la raó al rector Ramon Ruich i, per tant, era contrària a les pretensions del beneficiat Bernat Pigem, sagristà major i canonge seglar de l'església de Sant Feliu de Girona.

Aquesta sentència fou recorreguda davant el nunci apostòlic a Espanya, qui va ordenar la seva tramitació per via d'apel·lació, davant els jutges sinodals de Girona, els quals van revocar l'anterior sentència i van declarar el dret del beneficiat a ser mantingut en la possessió del benefici discutit pel rector i els pagesos de la Costa.

L'agost del 1637 es va signar un decret d'execució d'aquesta última sentència, ordenant que s'expedissin els manaments oportuns a fi que els pagesos paguessin el delme dels fruits de l'any al beneficiat Bernat Pigem, i que el rector no el molestés en la pacífica possessió del seu dret.

A pesar del recurs de suplicació interposat pel mateix rector, al mes de desembre d'aquell any es va lliurar definitivament l'execució de la sentència, notificant els seus termes als afectats i ordenant-ne el seu compliment sota pena d'excomunió.

Aquestes notificacions es van realitzar personalment durant el mes de gener de 1638, i a la llista de notificats hi trobem pràcticament tots els propietaris del terme: Antoni Rubí, Antoni Vilardell, Esteve Parera, Segimon Auladell, Joan Riera de Ciuret, Bernat Vilar, Onofre Viladecans, Joan Illa... Va ser notificat també el rector Ramon Ruich i dos propietaris que van anar a cercar a Hostalric: Pere Joan Morell i Francesc Cervera (a) Recolons.

Comunidor de Sant Esteve de la Costa (Foto: J. Portals)

Apesar de la notificació de la sentència i de l'ordre de pagar el delme corresponent als fruits d'aquell any, la majoria de pagesos van contestar amb evasives. Uns manifestaven que ja l'havien pagat al rector, altres s'excusaven dient que encara no havien trillat, i els darrers ni contestaven.

A la vista de la resposta obtinguda, al mes següent, febrer de 1638, el jutge declarà incursos en excomunió major per inobediència i contumàcia Antoni Rubí, Antoni Vilardell, Esteve Parera, Segimon Auladell, Onofre Viladecans, Pere Joan Morell, Francesc Cervera (a) Recolons, Pere Vilardell i Lluís Daumal. Aquesta excomunió va ser immediatament notificada als interessats, al rector, al seu vicari i als rectors veïns.

L'assumpte va progressar però fins al Tribunal de la Rota romana, on va ser part un nou beneficiat, Antoni Jordana, contra el mateix rector i els seus parroquians.

Una nova sentència va ratificar l'anterior, en favor del titular del benefici de Sta. Magdalena, i va ratificar també l'excomunió dels pagesos. En aquest sentit, l'any 1646 el procurador del beneficiat, acompanyat del batlle del terme del Castell de Montclús, va requerir als pagesos el jurament dels grans i fruits que havien aplegat des del 1642 (any en què va prendre possessió el nou beneficiat) fins al 1646, i en conseqüència els instà a pagar la dècima corresponent, reservant les primícies (primers fruits) al rector.

Aquesta vegada la resposta va ser diferent, a causa segurament de l'impacte de l'excomunió. Vegem-ne algunes respostes:

Bernat Canyelles (del mas Canyelles): pagaria el delme a qui correspongués.

Joan Puigdevall: Havia pagat al rector convençut per aquest, però si el rector no pagava al beneficiat, estava disposat a tornar a pagar. Igual s'expressen Pere Joan Teixidor, Pere Joan Morell (mas Perxa), Antoni Vilar, Julià Planas, Salvador Jubany (mas Viladecans), Margarida Illa (can Illa), etc.

Francesc Cervera (a) Recolons i Bernat Riera de Civet, es mostraven disposats a pagar sempre que el beneficiat anés a buscar el delme a casa seva.

Alguns dels propietaris, a més, acompanyats del mateix rector, van compareixer davant el notari del terme, Francesc Bonamich, a mostrar la seva conformitat amb el pagament i el seu desig d'obeir els requeriments que els havien fet. Demanaven també que se'ls digués la casa on s'havia de fer el pagament del delme.

Sembla que aquest va ser el final dels processos esmentats i no sabem, però intuïm, el que va passar perquè el rector Ruich tornés a esmentar els deutes en el seu testament, quasi vint anys després. Vol dir que, a pesar de tot, no havia renunciat al cobrament, potser per manca de beneficiats en aquells darrers anys.

Cent anys més tard, a partir del 1740, es tramità un nou interdicte per retenir la possessió del titular del benefici que en aquests moments era un prevere, Francesc Mont i Casalins. En aquest nou procediment van ser part activa almenys dos rectors: Vicenç Riera (1740-1768) i Andreu Masferrer (1769-1774). No sabem el resultat concret del nou plet, però sí que l'obtentor del benefici va al·legar l'excepció de cosa jutjada, invocant totes les sentències que, segons el seu parer, havien ja deixat el tema resolt definitivament encara que les persones haguessin canviat.

De totes maneres, del conjunt de testaments del període, incloent-hi els dels rectors, no trobem elements que ens facin pensar que la posició del rector en sortís massa reforçada, restant-li només el cobrament de les primícies que li donaven els seus feligresos.

Per altra banda, és sabut que la recol·lecció del delme es feia a can Parera, el propietari de la qual era encarregat d'exigir els fruits i col·lectar-los a mitjan segle XVIII.

En aquest sentit, consta que l'any 1748 Pere Joan Parera va signar una carta de pagament al beneficiat, havent cobrat 603 lliures i 16 sous pels treballs esmentats, fets entre 1731 i 1747. També l'any 1752 va presentar els comptes al beneficiat del que havia col·lectat i venut entre 1734 i 1750.

EL BENEFICI DE SANTA MAGDALENA. ORIGEN I CONTINGUT

Hem vist com diferents tribunals reconeixien el dret del titular del benefici anomenat de Santa Magdalena, de cobrar la dècima part dels grans i els fruits

que es produïen dins els límits de la parròquia de la Costa, i com diferents rectors, que només rebien els primers fruits, pledejaven perquè els fos reconegut també aquest dret.

Ara creiem interessant conèixer l'origen d'aquest benefici, citat per l'arxiver A. Campillo quan afirma que l'any 1428 va ser presentat l'obtentor del benefici de Santa Magdalena, construïda a la parròquia de Sta. Eulàlia d'Horsavinyà al bisbat de Girona.

Consultat l'Arxiu Diocesà de Girona (Dotalies núm. 9) podem veure que el benefici va ser instituït l'any 1393 pels marmessors de Pere de Casalins, propietari del mas Casalins, de la parròquia de Santa Eulàlia d'Horsavinyà, el qual morí havent atorgat testament el 30 de juny del 1390, davant el rector de la dita parròquia en funcions de notari públic.

Aquests marmessors van ser dos clergues, un d'ells prepòsit de la capella de Sant Celoni, de l'ordre de Sant Agustí, i l'altre de la parròquia aleshores anomenada de Sant Pere de Pineda (Sant Pere de Riu).

El testador havia disposat que en cas que la seva filla i hereva, Eulàlia, morís sense descendència o amb descendència que no hagués arribat encara a l'edat de testar, fossin venuts tots els seus censals ¹ i violaris ² i l'import obtingut fos invertit per dotar i atendre l'obra del benefici.

El patró del benefici havia de ser l'hereu i senyor útil del mas Casalins (propietari), que l'havia de conferir a un prevere de la parentela del testador, o, si no n'hi hagués cap, a un prevere o clergue que considerés idoni i adequat.

Les obligacions del beneficiat serien les de concórrer a les oracions cantades de matins i vespres de la parròquia, anar amb el rector a administrar l'extremunció als malalts i acompanyar-lo en la sepultura dels difunts.

Per a la sustentació del prevere o clergue els marmessors assignen «amb perpètua donació pura i irrevocable per acte inter vivos» La dècima part del pa, el vi, la llana, els aliments, els grans i el bestiar de carn i «totes les altres coses» que es produeixin a la parròquia de Sant Esteve de la Costa del Montseny, de la diòcesi de Barcelona, així com la tercera part que tenien indivisa per la compra que havien fet del domini directe d'un mas tingut en franc i lliure alou al terme de Sant Pere de Pineda, que comprenia la servitud d'homes i dones i els drets que li eren annexos (censos, joves, tragines, quèsties, toltes, tasques, etc.).

Pel que fa al delme de la Costa, aquest dret l'havien comprat l'any anterior, 1392, a Pere Bonet, procurador de l'abat del monestir benedictí de Sant Quirze de Colera, que tenia el dret de patronat sobre la dita parròquia. El document de venda s'atorgà davant el notari de Girona Guillem Llobet, amb l'aprovació i l'autorització del bisbe de la diòcesi, Berenguer.

Recordem aquí que ja al segle x, al Vallés Oriental gran part de les parròquies tenien el senyor o patró anomenat també «capellanus», que presentava

al bisbe el prevere perquè el nomenés rector, i aquest estava obligat a lliurar-li tots els anys una part dels fruits de la parròquia (dècimes).

Durant segles hi hagué esglésies de dret de patronat d'altres monestirs, com era el cas de Sant Esteve de la Costa, tal com consta al registre de col·lacions del 7 de juny de 1388 (vol. 20, foli 59). I ho va ser fins al segle XVI, en què era ja de lliure col·lació del bisbe de Barcelona.

CONCLUSIÓ

Amb l'anàlisi de l'origen i el contingut del benefici de Santa Magdalena, instituït l'any 1393, queda tancat el cercle iniciat amb el testament del rector Ramon Ruich i el seu memorial de deutes.

La venda del dret a rebre la dècima part dels fruits que es recollien a la Costa, pel monestir de Sant Quirze de Colera –que n'era titular per raó de patronat– amb l'objecte de dotar el benefici esmentat, està en l'origen de les discussions i els plets entre els successius beneficiats i els rectors, ja que aquests no es resignaven a perdre una font d'ingressos important per al seu sosteniment en una petita parròquia que no es caracteritzava precisament per la quantia de les rendes que podia proporcionar.

BIBLIOGRAFIA

Ramon Ruich, Rector (1665). Arxiu parroquial Sant Esteve de la Costa del Montseny.

Testaments 1512-1717. Arxiu parroquial Sant Esteve de la Costa del Montseny.

MARTÍ BONET, J. MA. – Catàleg monumental de l'arquebisbat de Barcelona vol. I/I. Arxiu Diocesà de Barcelona 1981.

CAMPILLO, A. – *Speculum titulum ecclesiasticorum*, vol V, foli 613. Arxiu Diocesà de Barcelona.

«*Registra iurium patronatum*» vol I, foli 240. Arxiu Diocesà de Barcelona.

«*Col·lacions*» vol. 20 (anys 1388 89), foli 59. Arxiu Diocesà de Barcelona.

Dotaties de beneficis, vol. 9, folis 53-56. Arxiu Diocesà de Girona.

Processos, inventari. (segles XVI-XVIII) R. 5118 i 5921. Arxiu Diocesà de Girona.

MARTÍ ALBANELL, F. – Notes històriques de la parròquia de la Costa del Montseny. Barcelona 1931.

AVENTÍN PUIG, MERCÈ. – La societat rural a Catalunya en temps feudals. Columna Assaig. Barcelona 1996.

DANTÍ RIU, JAUME. – Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna. Sta. Eulàlia de Ronçana 1988.